

"Собаки пекла" повертаються

Григорій Токаревський,
магістр міжнародного права,
головний консультант Управління
державного протоколу та церемоніалу
Президента України

Від самого початку третього тисячоліття міжнародний тероризм став однією з найпекучіших проблем світової спільноти. У зв'язку з цим виникла потреба опрацювати нові підходи до вивчення сутності цієї глобальної загрози та побудови нової архітектури безпечного співіснування у геополітичному просторі. Події 11 вересня 2001 року в США значно актуалізували цю проблему, адже, на думку багатьох експертів, глобалізація терористичної діяльності розвивається і трансформується значно швидше, ніж глобалізація економічна.

Тероризм як явище нині дуже відрізняється від того, яким він був у часи перших кривавих акцій. Ті акції спрямовувалися насамперед на дестабілізацію суспільно-політичної ситуації у певній країні. Сьогодні ж тероризм є фактором не тільки внутрішньодержавного значення, а й (переважно) міждержавного. Уряд будь-якої країни, розробляючи свою зовнішньополітичну стратегію, має враховувати, що діяльність терористів поширюється без огляду на державні кордони і адекватно реагувати на це. Отже, нагальною потребою є визначення нових підходів до організації міжнародної антитерористичної співпраці. Треба мати на увазі, що жодна країна, навіть така потужна, як США, не спроможеться самотужки впоратися з "терористичним інтернаціоналом".

Україна, як одна з найбільших країн Європейського континенту, також не може залишатися осторонь цих проблем. Тому урахування національного досвіду європейських держав у царині боротьби з тероризмом і особливостей застосування міжнародного законодавства в цій галузі є вкрай необхідним для вироблення наших концептуальних підходів щодо методів, критеріїв та комплексу ефективних заходів для протидії, попередження та боротьби з цим явищем.

Більше двох століть тому англійський громадський діяч і письменник Едмунд Берек назвав терористів "собаками пекла". Але що нам тепер відомо про них? Хто вони, ці "собаки пекла", звідки з'явилися? З якого коріння проросло це зловісне явище?

Термін "терор" (у перекладі з латинської – страх, жах), уперше ввели в політичний лексикон французькі жирондисти та якобінці. Вони ставили за мету "за допомогою залякування та наведення жаху" поставити на коліна кабінет

міністрів короля Людовіка XVI.

Однак було б не зовсім правильно вважати, що саме Франція стала країною, з якої “пси пекла” рушили кривавим маршем на інші терени. Тероризм народився значно раніше, ніж його почали так називати і замислюватися, як і чому він виник та якими можуть бути наслідки цього явища для світової цивілізації.

Першою терористичною групою в історії людства можна вважати секту сікаріїв, котра діяла в Палестині ще в 66 – 73 роках нашої ери. Ймення її походить від назви улюбленої зброї бойовиків угруповання – короткого меча (сіки). Його легко можна було сховати під одягом. Свої акції сікарії проводили головним чином під час масових зібрань. Вони вважали, що саме в неконтрольованому натовпі зручно завдавати смертельні удари. Адже ніхто не зможе з певністю визначити, хто це зробив. “Темрява натовпу” була їхньою стихією. Головним об’єктом нападів сікаріїв ставали представники єгипетської та палестинської діаспори, які намагалися налагодити дружні стосунки з Римською імперією. Сікарії були затятими релігійними фанатиками. Вони мужньо витримували тортури, бо вірили, що після повалення ненависного їм режиму настане ера вищої справедливості.

В XI столітті Хасан аль-Сабах, якого й досі вважають одним з найкривавіших геніїв зла, створив таємну секту ассасинів. Її назва стала синонімом підступного вбивства. Ассасини позбавляли життя кожного, хто належав до іншого віросповідання або намагався протистояти їм. Вони оголошували війну всім, хто наслідком не поділяти їхніх поглядів. Боялися ассасинів усі – від пересічних громадян до провідних політичних діячів та керівників країн. 10 жовтня 1092 року людина Хасана аль-Сабаха вбила візира сельджуцького султана – Нізам аль-Мулька. Після цього теракту жах охопив увесь арабський світ. Пізніше від рук ассасинів загинуло ще багато султанів, князів, учених.

Але не вбивства та замаху на життя можновладців здобули Хасанові славу генія зла. Він був ідеологом терору, розробив його теорію, фундаментальні постулати якої не втратили актуальності й сьогодні. Саме аль-Сабах теоретично окреслив контури терористичної держави, котра не має кордонів, чітко визначеної території. Потуга цієї держави концентрувалася в окремих неприступних фортецях. Саме з них каральний меч спрямовувався на голови непокірних, де б вони не були.

До речі, настанови Хасана аль-Сабаха намагається втілити в життя Усама бен-Ладен. Нинішній послідовник ассасинів, як бачимо, зрозумів, що терористичні центри доцільно створювати скрізь у світі – в афганських горах, індонезійських джунглях чи навіть у європейському місті Гамбурзі.

Територію аль-Сабаха неможливо було захопити, а його підданців підкорити. Вони кочували з одного краю до іншого, з фортеці до фортеці: де вождь, там і батьківщина. Так і бойовики “Аль-Каїди”. Їхні сліди простежуються скрізь – від Філіппін до Великобританії, більш ніж у 50 країнах світу. Отакий зв’язок часів і поколінь. Аль-Сабахові “пси пекла” повернулися з бен-Ладеном.

Минуле століття стало особливим в історії тероризму. Вже на самому його початку хвиля терористичних проявів охопила низку країн Європи, перекинулася до Латинської Америки та Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Катализатором європейського терору кінця XIX – початку XX століття стала російська терористична організація "Народна воля". Народовольці підготували та здійснили вісім замахів на царя Олександра II. Продумана в деталях система конспірації та організації бойових операцій дозволяла їм проводити диверсії проти імператора, який пильно охоронявся, на території всієї європейської частини Росії. Олександра II було вбито 1 березня 1881 року.

Спадкоємцями терористичних ідей народовольців стали есери. В Росії практично всі вбивства десятиріччя – від 1901 до 1911 року – здійснили саме вони. Найвідомішими політичними терактами стали:

- 1902 рік – вбивство міністра внутрішніх справ Дмитра Сипягіна;
- 1904 рік – вбивство міністра внутрішніх справ В'ячеслава Плеве;
- 1905 рік – вбивство губернатора Москви, великого князя Сергія

Олександровича;

- 1911 рік – вбивство в Києві прем'єр-міністра Петра Столипіна.

Не „відставали” від Росії й інші країни. Так, в США в той час терористи вбили президентів Мак-Кінлі та Гарфілда. (Всього було вбито чотирьох президентів цієї країни: першою жертвою став Авраам Лінкольн, останньою – Джон Кеннеді).

В той же період вчинявся замах на німецького канцлера Бісмарка. 1894 року було вбито президента Франції Карно, 1897 року – прем'єр-міністра Іспанії Кановаса, 1898 року – австро-угорську імператрицю Єлизавету, 1900 року – короля Іспанії Умберто.

До Першої світової війни тероризм розглядався виключно як прояв лівого руху, хоч ні ірландські, ні македонські борці за незалежність, ні вірменські, ні бенгальські терористи не мали жодного стосунку до соціалізму.

Після війни терористичні угруповання знаходили підтримку, перш за все, з боку правих та сепаратистські налаштованих груп, таких, як, наприклад, хорватські усташі. Сповідували тероризм й численні фашистські рухи. Приклад – румунська "Залізна гвардія".

Після Другої світової війни дії терористів відійшли на задній план. В ті роки їм на зміну прийшли так звані військові конфлікти малої інтенсивності (війни в Кореї, В'єтнамі, Анголі). Терористичні групи ставали частиною партизанського руху, входили до складу армійських підрозділів. Так було, наприклад, з єврейськими диверсійно-розвідувальними групами, які з початком громадянської війни в Палестині і вторгненням арабських військ увійшли до складу ізраїльської армії. Вони стали основою для створення державної системи протидії терористичним проявам. Як на нашу думку, ця система є на сьогодні найкраще пристосованою для постійної і результативної боротьби з терористами в усьому світі. Парадокс, але чи не найкращі бійці антитерору на початку своєї діяльності самі застосовували терористичні методи боротьби.

Наприкінці 60-х – початку 70-х років відбувається різка активізація терористичного руху. Цей період – особлива сторінка історії сучасного тероризму. Розробляється нова стратегія, вдосконалюється та модернізується тактика, при чому використовуються досягнення науково-технічного прогресу.

Стартовим пострілом для нового терористичного марафону став олімпійський Мюнхен 1962 року. Саме в цьому німецькому місті 5 вересня бойовики ісламістської терористичної групи "Чорний вересень" захопили в

заручники спортсменів і тренерів олімпійської збірної Ізраїлю. Німецькі владні структури розгубилися. Вони вперше зустрілися з такою масовою та цинічною акцією. Домовитися з терористами не вдається. І тоді приймається рішення – штурмувати. Штурм завершується повним провалом. Одинадцять заручників загинуло... 18 годин очікування закінчилося кров'ю, спалахами ненависті. З'ясовується, що держава безсила перед терористами.

В останні тридцять років тероризм став особливо підступним, кривавим та безжалювим. Вибухи в публічних місцях, поїздах, вокзалах, ресторанах, житлових будинках, захоплення літаків і морських лайнерів. Москва, Найробі, Оклахома-сіті, Лондон, Берлін, Мадрид... Майже не лишилося країни, де б не злітали в повітря авто, нашіповані вибухівкою. Викрадення та вбивства дипломатів, державних діячів, партійних лідерів. Досить пригадати вбивства голови Федерального союзу німецьких роботодавців Шлеєра 1977 року в Кельні або голови національної ради Християнсько-демократичної партії Італії Альдо Моро 1978 року, які були скоєні відповідно німецькою терористичною групою РАФ та італійськими "Червоними бригадами".

Виникають нові, незнані раніше види тероризму: повітряний, ядерний, біологічний, екологічний, інформаційний.

Напад на США 11 вересня 2001 року – пік винахідливості, підступності та стратегічного розрахунку. Це показовий виступ міжнародного терору перед очима всієї світової спільноти. Удар по наймогутнішій, найбагатшій та, як вважалося, найзахищенішій країні світу. Це виклик не тільки Америці, а й усьому цивілізованому світові. Отож не залишається іншого виходу, крім як прийняти цей виклик і перемогти.

То що ж таке тероризм в цілому та міжнародний тероризм зокрема? І чи можна, враховуючи останні події на світовій арені та зміни в геополітичному просторі, розглядати їх нарізно?

На нашу думку, поняття тероризму та міжнародного тероризму сьогодні слід вважати поняттями синонімічними, тотожними. Аналіз останніх подій, пов'язаних з терористичними проявами, свідчить, що терористичні угруповання базуються по всьому світу й постійно намагаються розширити сферу своїх інтересів, які сягають вже геополітичного рівня. Терористичний інтернаціонал намагається дестабілізувати ситуацію як в окремих країнах (останній приклад – Пакистан), так і в цілих регіонах (посилення конфронтації між тим же Пакистаном та Індією, спровоковане нападом терористів на індійський парламент 13 – 14 грудня 2001 року). Використовуючи такі чинники, як науково-технологічний, суспільно-політичний, пропагандистський чи інформаційний, тенденцію до глобалізації світових економічних зв'язків і валютно-кредитних відносин, терористичні угруповання спроможні впливати на ситуацію в окремо взятому регіоні з метою реалізації своїх політичних інтересів.

Отже, основними ознаками сучасного тероризму, окрім уже відомих (насилство та залякування), є інтернаціоналізація (чи глобалізація) діяльності.

Тероризм – дуже складне, структуроване явище, яке відображає інтереси різних суспільно-політичних сил. Саме розбіжності в політичній площині обумовлюють різницю в підходах до формулювання універсального визначення тероризму, а це серйозно перешкоджає пошукові оптимальних заходів протидії

та попередження терористичним проявам будь-якого спрямування.

На сьогодні існує понад сто визначень тероризму. До найбільш універсальних та поширених можна віднести запропоновану американськими дослідниками В.Маллісоном та С.Маллісоном формулу: тероризм — “це систематичне використання крайнього насильства та погрози насильством для досягнення публічних і політичних цілей.” Один з керівників спецслужб ФРН Г.Нолан зробив таке визначення: “...тероризм необхідно розуміти як такий вид боротьби, що в політичних цілях або з політичних мотивів намагається примусити державні органи або громадян насильством або погрозами до визначених дій.”

Поширення терористичних проявів та значне зростання масштабів їх руйнівних наслідків дає підстави деяким дослідникам, зокрема єгипетському політологу М.Сід-Ахмеду, трактувати поняття тероризму значно ширше, ніж це робилося раніше. На його думку, технологічний розвиток, який досяг надзвичайно високого рівня у військовій галузі, призвів до того, що війна в класичному сенсі цього слова стала неможливою, якщо взагалі не абсурдом. Але оскільки абсурдність війни не означає закінчення конфліктів, боротьба тепер може мати інші форми. З специфічної точки зору тероризм може розглядатися як продовження війни, а не тільки політики, іншими заходами. Порівняння тероризму з “війною ХХІ століття” на тлі останніх подій вже не здається чимось далеким і неймовірним. Не зайвим буде пригадати слова президента США Джона Кеннеді, сказані у червні 1962 року: “Тероризм – це новий вид війни, з величезною інтенсивністю і глибоким корінням... Це війна партизанів, підричників, повстанців, убивць; війна, в якій використовується засідка замість відкритого бою, проникнення і знищення замість агресії; нагнітання ненависті замість поширення патріотизму; оголошення нейтральної сторони ворогом замість залучення її до табору союзників...”

Все ефективнішими та результативнішими стають такі методи терору, як насильство не проти представників влади, а проти мирних, беззахисних людей і, що вкрай важливо, які не мають жодного стосунку до “адресата” теракту. Причому, організатори терактів обов’язково дбають, щоб катастрофічні наслідки вчиненого ними були продемонстровані в ЗМІ.

В доповіді міжвідомчої комісії з боротьби проти тероризму, створеної в США 1985 року Дж. Бушем-старшим, який був тоді віце-президентом, дається таке визначення: “Тероризм – це протиправне використання або погроза використання насильства проти осіб або об’єктів для досягнення політичних або соціальних цілей. Як правило, тероризм спрямований на залякування або примушення урядів, політичних груп або окремих осіб до зміни їх політики або дій.”

ФБР США визначає тероризм як “протизаконне застосування сили або насилля проти фізичної особи чи об’єкту з метою залякування або примушення уряду, цивільного населення чи якоїсь його частини в інтересах досягнення політичних або соціальних цілей.”

Тенденцію до інтернаціоналізації тероризму чітко відображають визначення, які містяться в документах як окремих країн, так і міжнародних організацій. Так, проект „Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства ООН” пропонує таке визначення міжнародного тероризму: це є “здійснення, організація,

сприяння здійсненню, фінансування або заохочення агентами чи представниками однієї держави актів проти іншої держави або потурання з їхнього боку здійсненню актів, спрямованих проти осіб або майна, і які за своїм характером мають на меті викликати страх у державних діячів, груп осіб або населення в цілому”.

Державний департамент США визначає міжнародний тероризм як заздалегідь продумане, політично мотивоване насильство, яке здійснюється проти невійськових об'єктів невизначеними групами всередині держави або таємними агентами якоїсь держави в більшості випадків з метою ефективного впливу на суспільство, яке поширюється на громадян або територію двох чи кількох країн.

На нашу думку, не можна заперечувати, що міжнародні та національні проблеми реагування на терористичну загрозу тісно пов'язані. Для того, щоб заходи боротьби з тероризмом стали ефективними, вони мають прийматися одночасно на двох рівнях. Міжнародне співтовариство не повинне ставитися терпляче до потенційної можливості терористів провокувати та розпалювати конфлікти у найнесподіваніших місцях. Це може призвести до непередбачуваних за руйнівним ефектом наслідків.

У цьому зв'язку є над чим замислитися і в Україні. Наша країна, завдяки її геополітичному положенню та досить продуманій зовнішньополітичній стратегії, ще не зіткнулася обличчя в обличчя з міжнародним тероризмом. Але це не означає, що ми не повинні пильнувати. Досвід багатьох країн вчить: міжнародний терористичний клуб часто завдає підступних ударів там, де їх можуть і не очікувати.

Урахування національного досвіду європейських держав і особливостей застосування міжнародного законодавства в галузі боротьби з тероризмом є вкрай необхідним для вироблення концептуальних підходів щодо методів, критеріїв та комплексу ефективних заходів протидії, попередження та боротьби з цим явищем. Для становлення антитерористичного законодавства України та його імплементації в міжнародне політико-правове поле доречно проаналізувати досвід боротьби з тероризмом таких, зокрема, країн, як Німеччина, Італія, Велика Британія, Іспанія.

Варто уваги й те, що каталізатори терору, які після Другої світової війни спостерігалися в Західній Європі, певним чином апліковані нині в нашій країні. Серед них, насамперед, транзитивний стан суспільства, коли створюється атмосфера емоційного радикалізму, існує невизначеність параметрів майбутнього суспільного розвитку, що створює соціально-економічну напругу. Ця ситуація ускладнюється ще й тим, що, з одного боку, екстремістські настрої підігриваються марксистсько-ленінськими ідеями, які зберігають привабливість для певної частини громадян, а з іншого – традиційним праворадикальним націоналізмом, який також має глибоке коріння і не втрачає актуальності.

Конче потрібно навчитися керувати ризиками, передбачувати їхні наслідки і посилювати роботу там, де цього вимагає міжнародна та внутрішньополітична ситуація. Дивно, наприклад, що українські політики і фахівці майже не зреагували на заяву одного з найвідоміших та найпотужніших радикальних ісламістських терористичних угруповань “Хезболлах” про те, що воно розглядає

Кримський півострів як зону поширення свого впливу. Зважмо, що цю заяву було зроблено ще до подій 11 вересня 2001 року в США. Можна заперечити: де Україна, а де "Хезболлах". Але такі твердження чи не прямий шлях до повторення помилок, зроблених, на щастя, не нами?

Гадаю, що сьогодні Україна аж ніяк не може нехтувати східним вектором можливої терористичної загрози. Адже хвиля незаконної міграції з країн Близького Сходу та Азіатсько-Тихоокеанського регіону наростає. Через Україну вона котиться до Європи. З наростанням її критичної маси може розпочатися дестабілізація суспільно-політичного та фінансово-економічного життя всього континенту. При такому розвитку подій Україна не зможе відсидітися в затінку.

Після 11 вересня 2001 року Україна стала одним з головних учасників міжнародної антитерористичної коаліції. Перші кроки до цього було зроблено відразу після трагедії в Нью-Йорку. 2 листопада 2001 року Рада Безпеки ООН одностайно схвалила ініціативу України щодо проведення засідання Ради Безпеки з проблеми тероризму. У контексті глобальної антитерористичної кампанії зустріч міністрів закордонних справ 15 держав – членів Ради Безпеки стала політичною кульмінацією розгляду проблематики боротьби з тероризмом у цьому міжнародному органі, на який, згідно із Статутом ООН, покладено головну відповідальність за підтримку міжнародного миру і безпеки. Схвалення цієї української ініціативи стало можливим завдяки послідовній роботі, проведеній українською делегацією в ООН, а також наполегливим зусиллям зовнішньополітичного відомства нашої держави, спрямованим на активне залучення міжнародного співтовариства до поглибленого обговорення проблематики тероризму, яка сьогодні належить до найгостріших питань світового життя.

Які ж перспективи нашої держави у справі радикального поліпшення засобів боротьби з тероризмом, враховуючи кардинальні зміни, що відбулися останнім часом на геополітичній арені? Тут дуже багато залежить від якості політичного керівництва, а також від морального духу всієї демократичної громадськості в Україні. Необхідно послідовно проводити тверду та ефективну політику, спрямовану проти тероризму у всіх його формах та проявах.

Важливо дотримуватися принципу, що тероризм в одній демократичній країні означає загрозу тероризму і в іншій демократичній країні. Саме цей фундаментальний постулат лежить в основі політики більшості європейських держав. Його реалізація допоможе Україні стати рівноправним членом європейського співтовариства. Своєчасні і ефективні політичні, соціальні та економічні заходи повинні прийматися на основі їх об'єктивних переваг з врахуванням ступеня підтримки з боку населення. Такі дії можуть дати керівництву нашої держави велику перевагу в якості профілактичних заходів проти насильства, безпорядків і терору.

Література:

1. **Антипенко В.Ф.** Современный терроризм: состояние и возможности его предупреждения. (Криминологическое исследование).- Киев, 1998.
2. **Максимов О.Н.** О способах борьбы с терроризмом в Великобритании // Власть. - 2000. № 10- С. 46-51.
3. **А.Сетябрев.** Проблема терроризма в Испании: поучительный опыт // Обозреватель.-2000.№3 -С. 34-37.
4. **Веселецкий А.А.** Стратегия дестабилизации и тактика террора на Апеннинах. — М.,1984.
5. **Хлобустов О.М.** О международно-правовых основах борьбы с терроризмом // Власть. -2000.№1 -С. 46-51.
6. **Моджорян Л.А.** Терроризм: правда и вымысел. - М., 1986.
7. **Залысин И.** Что противопоставить терроризму? // Независимая газета - 2000. 11 ноября.
8. **Новикова Г.** Сильная стратегия слабых // Власть. - 1999. № 12 - С. 55-59.
9. **Де Лутис Д.** История итальянских секретных служб.- М., 1989.